

УДК 316

М. В. ТУЛЕНКОВ, Т. О. ВЕРБЕЦЬКА

ЦІННІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ САМОВРЯДНИХ ЗАСАД ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті з позицій соціологічного підходу проаналізовано ціннісний потенціал самоврядних засад організаційної впорядкованості громадянського суспільства, а також обґрунтовано шляхи його відтворення й розвитку на сучасному етапі суспільних перетворень.

Ключові слова: цінності, ціннісний потенціал, організаційна впорядкованість, громадянське суспільство.

Проблема ціннісного потенціалу самоврядування соціальних систем є предметом дослідження багатьох наукових дисциплін, у тому числі й соціологічної науки. Останню, зокрема, цікавлять ціннісні аспекти організації соціальної діяльності людей, а також самоврядні механізми впорядкованості соціальних систем у цілому. Аналіз останніх досліджень показує, що вивчення ціннісних преференцій соціального порядку як стану організованої матерії зазнало останнім часом істотної еволюції: від пошуку констант рівноваги й сталості соціального порядку – до усвідомлення ролі його динамічних факторів, які є необхідною умовою самоорганізації та само розвитку соціологічних систем у сучасному світі [1, с. 62]. Водночас можна констатувати, що цінності самоврядних засад організаційної впорядкованості соціальних систем потребують більш ретельного соціологічного вивчення та предметного теоретичного обґрунтування.

Ціннісний потенціал самоврядних засад організаційної впорядкованості соціальних систем, як показує проведений аналіз, є визначальною передумовою організації, відтворення й розвитку взаємодії індивідів і соціальних груп у громадянському суспільстві. У зв'язку із цим **метою статті** є визначення сутності, ролі та властивостей ціннісних преференцій самоврядних механізмів організаційної впорядкованості громадянського суспільства, а також шляхів їх подальшого розвитку в умовах суспільних трансформацій.

Соціологічний аналіз ціннісних засад організаційної взаємодії керуючих суб'єктів у демократичній системі управління показує, що роль держави (як суб'єкта управління) у цій системі є вторинною стосовно громадянського суспільства. Це свідчить, що в демократичній системі управління не держава визначає себе, а також стан існування й громадянського суспільства, а навпаки, це суспільство, виходячи із ціннісних преференцій людей, не тільки формує органи державної влади, але й визначає шляхи їх

функціонування та розвитку. Тобто в демократичній системі відбувається перерозподіл управлінських ролей на користь громадянського суспільства, завдяки якому останнє стає повноцінним суб'єктом самоврядування й вирішальним суб'єктом управління, тоді як держава перетворюється на функціонально обмеженого суб'єкта управління.

Причому обмеженість управлінської ролі держави в демократичній системі зумовлена, насамперед, тим, що в ній основною цінністю є народ, який виступає як визначальний суб'єкт управління, що впливає на прийняття управлінських рішень [4, с. 411]. Отже, відповідно до зміни управлінських ролей громадянського суспільства й держави в демократичній системі управління істотно змінюються ціннісні параметри організаційної взаємодії між цими керуючими суб'єктами, а також соціально-управлінські механізми сталого функціонування й відтворення самої демократичної системи управління. Визначальних ціннісних преференцій у демократичній системі набуває такий організаційний порядок відносин і зв'язків людей громадянського суспільства, що забезпечує існування останнього як суб'єкта самоврядування та суб'єкта управління. Причому "ціннісний потенціал народу щодо здійснення управлінського впливу на державу закладений у самому громадянському суспільстві, яке формує органи державної влади, виходячи із ціннісних преференцій людей" [4, с. 411–412].

Таким чином, ціннісний потенціал громадянського суспільства дає йому змогу виступати вирішальним суб'єктом управління завдяки двом його основним властивостям. По-перше, його відносній незалежності від держави, тобто його здатності до організації власної життєдіяльності, а по-друге, потенційній можливості справляти управлінський вплив на державу такої концентрації й такого масштабу, що визначають стан і спрямованість діяльності держави (органів державної влади) в інтересах ціннісних преференцій людей громадянського суспільства. При цьому важливим постає з'ясування того, як ціннісний потенціал самоврядного порядку функціонування демократичної системи здатний забезпечити в ній виключне становище громадянського суспільства як суб'єкта управління? У громадянському суспільстві, як показує аналіз, будь-яка людина здатна реалізувати свої ціннісні преференції в усьому їх різноманітті. Тобто кожний індивід виступає в цьому суспільстві об'єктом реалізації інтересу один для одного, а їхня взаємодія є засобом задоволення ними своїх цінностей, інтересів і потреб, а також відтворення свого власного існування. Звідси випливає, що ціннісний потенціал самоврядування громадянського суспільства відображає порядок взаємодії (зв'язків і відносин) між людьми як об'єктами взаємного інтересу, що є для них ціннісною преференцією.

Отже, ціннісний потенціал самоврядування громадянського суспільства, що реалізуються шляхом організаційних взаємодій індивідів і соціальних груп, слугує не тільки засобом досягнення індивідами бажаного стану (тобто мети), а й головною умовою визначення цього стану. Тобто сам

стан взаємодії є тим фактором, що зумовлює соціальний зміст цілей і ціннісних преференцій індивідів. Причому цінність такої взаємодії визначається насамперед тим, якою мірою вона забезпечує прояв і розвиток індивідуальних властивостей та ціннісних орієнтацій кожної людини. Звідси й впливають основні принципи організації ціннісного потенціалу самоврядування громадянського суспільства, що забезпечують необхідний організаційний рівень взаємодії людей.

Перший серед цих принципів – це *добровільність* взаємодії, яка означає, що індивід, виходячи зі своїх особистих якостей, сам формує зміст і спрямованість взаємодії з іншими людьми заради максимального задоволення власних потреб. Другий принцип – це *усвідомленість* взаємодії, яка передбачає необхідне розуміння об'єкта ціннісних інтересів індивіда, який вступає у взаємодію, а також “можливостей” цього об'єкта для реалізації його ціннісних преференцій. При цьому стан усвідомленості цінностей цієї взаємодії індивідів визначається переважно її масштабом, тобто, чим більшим є масштаб взаємодії, тим вищою є здатність індивіда визначати себе як суб'єкта життєдіяльності, а також тим більше можливостей він одержує для задоволення власних потреб, для реалізації та розвитку своїх соціальних якостей.

Реалізація принципів добровільності й усвідомленості, як показує аналіз, залежить також і від цінностей певної форми організації взаємодії людей в громадянському суспільстві, яка є сукупністю організаційно оформлених і відносно знеособлених самодіяльних соціальних утворень, що слугують для індивідів інструментом реалізації їхніх ціннісних орієнтацій та особливих інтересів. На ціннісний потенціал самодіяльних соціальних структур у відтворенні в суспільстві демократичного порядку вказували, зокрема, А. Токвіль і М. Вебер. Найважливішою умовою існування демократичної системи, як вважав А. Токвіль, є наявність організованих соціальних груп, які виступають посередниками між індивідом і державою, оскільки саме ці групи здатні бути запобіжниками деспотизму та свавілля чиновників, або людей держави [5, с. 72–73]. М. Вебер, у свою чергу, наголошував на цінностях існування самодіяльних, зокрема, церковних громад у встановленні демократії в Америці, оскільки рівноправність людей усередині цих громад була, на його думку, передумовою громадянської рівноправності [6, с. 80–86]. Аналізуючи ціннісний потенціал самоврядних засад організації соціальних груп у ході соціальної мобілізації людей, Р. Олсон, зокрема, визначає їх як суб'єктів організації колективної дії [12, с. 66–73]. Отже, для розуміння ціннісного потенціалу самоврядних механізмів відтворення взаємодії людей у громадянському суспільстві необхідно розкрити ті соціальні ролі, які виконують самодіяльні соціальні утворення громадян в організації взаємодії їхніх ціннісних орієнтацій та особливих інтересів.

1. Виявлення ціннісних орієнтацій і особливих інтересів. З соціологічної точки зору, існування самодіяльних соціальних утворень є результатом виникнення сталих взаємодій між людьми з приводу досягнення такої

важливої для них цінності, як загальна мета. В ході взаємодії відбувається не тільки актуалізація ціннісних орієнтацій та розвиток особистих якостей індивідів, але й їхній прояв, пов'язаний з необхідністю здійснення спільних дій заради досягнення загальної мети. Власне кажучи, кожний індивід у процесі соціальної взаємодії проходить усі стадії формування своїх ціннісних орієнтацій і особливих інтересів, тобто їх виявлення та усвідомлення.

2. *Відображення ціннісних орієнтацій і особливих інтересів.* Виявлення індивідами своїх ціннісних орієнтацій і особливих інтересів є початковим етапом соціальної самоорганізації громадянського суспільства, оскільки різноманіття соціальних якостей індивідів виявляється в різноманітті їх ціннісних орієнтацій і особливих інтересів. Процес взаємодії ціннісних орієнтацій і особливих інтересів передбачає, таким чином, усвідомлення їх соціальної значущості для людей.

3. *Узгодження ціннісних орієнтацій та особливих інтересів.* Ціннісні орієнтації й особливі інтереси кожного окремого індивіда є за своєю природою відображенням його специфічного становища в суспільній системі, а також пов'язаних з ними його особистих якостей. У сукупності вони впливають на формування цінностей, змісту і спрямованості дій індивідів, а також на способи реалізації своїх ціннісних орієнтацій і особливих інтересів, навіть якщо об'єкт цього інтересу є тим самим. Коротко кажучи, відбувається складний процес узгодження ціннісних орієнтацій та особливих інтересів індивідів. Причому залежно від їхнього співвідношення самодіяльні соціальні утворення організаційно зміцнюються або руйнуються. Інтенсивність цих процесів визначається ступенем стабільності чи мінливості соціальних якостей індивідів і слугує одним з елементів механізму пристосування громадянського суспільства до навколишнього середовища, що постійно змінюється.

4. *Реалізація ціннісних орієнтацій і особливих інтересів.* Виявлення, відображення й узгодження ціннісних орієнтацій та особливих інтересів індивідів необхідні їм не самі по собі, а для забезпечення їхніх можливостей щодо задоволення потреб існування й розвитку в суспільстві за рахунок властивих їм способів і соціальних дій, які відповідають їхнім якостям. У цьому фактично й полягає сутність процесу реалізації ціннісних орієнтацій і особливих інтересів людей, під якими, зокрема, розуміють не тільки задоволення специфічної структури їхніх потреб (за допомогою відповідних об'єктів), але й той особливий зміст взаємодії між ними, завдяки якій фактично й задовольняються їхні ціннісні орієнтації, специфічні потреби та інтереси.

5. *Захист ціннісних орієнтацій і особливих інтересів.* Загалом індивіди здійснюють свої соціальні контакти не тільки за допомогою процесу узгодження своїх ціннісних орієнтацій і особливих інтересів, але й шляхом однобічного чи взаємного їх придушення. При цьому самі самодіяльні соціальні утворення не тільки формують соціальне середовище для реалізації ціннісних орієнтацій і особливих інтересів своїх членів, але й виступають

важливим інструментом їх захисту. Коротко кажучи, самодіяльні соціальні структури створюють для своїх членів не тільки становище взаємної соціальної залежності, але й відповідні умови для взаємодії людей заради узгодження їх ціннісних орієнтацій і особливих інтересів.

б. Вплив ціннісних орієнтацій і особливих інтересів. Здатність самодіяльних соціальних утворень до акумуляції соціальних та матеріальних ресурсів, впорядкування дій окремих індивідів, а також надання їм певної спрямованості сприяє підсиленню впливу їх ціннісних орієнтацій і особливих інтересів на зовнішнє соціальне середовище. Набуваючи в ході взаємодії групового характеру, ціннісні орієнтації та особливі інтереси індивідів одержують у соціальній системі більші можливості для реалізації за допомогою використання способів їх узгодження чи придушення. Власне кажучи, вплив ціннісних орієнтацій та особливих інтересів людей громадянського суспільства забезпечує їм здатність виступати в ролі суб'єкта управління стосовно людей держави, тобто представників державної влади. Головну роль у сталому відтворенні громадянського суспільства, а також формуванні ціннісного потенціалу та його самоврядних механізмів відіграють ті форми самодіяльної організації життєдіяльності людей, що забезпечують взаємодію їх ціннісних орієнтацій і особливих інтересів. Такими формами є соціально-економічні, соціально-політичні, соціально-культурні й інші форми об'єднання людей, на основі яких у суспільстві власне й виникають самодіяльні соціальні утворення, тобто соціальні організації різного спрямування громадян.

Що стосується самоврядних засад функціонування громадянського суспільства в соціально-економічній сфері, то вони являють собою сукупність форм самоорганізації взаємодії суб'єктів господарювання з приводу реалізації своїх особливих економічних інтересів. Ці форми й способи формуються на основі загальних принципів добровільності й усвідомленості, що набувають у соціально-економічній сфері специфічного змісту. Зокрема, самоорганізація самодіяльних суб'єктів господарювання в контексті принципу добровільності означає, що вони у взаємодії з державою мають перебувати у становищі відносної незалежності з погляду реалізації своїх особливих економічних інтересів. Це становище, як показує аналіз, виникає за умов використання певних способів поділу форм реалізації відносин власності між економічними суб'єктами. Це, зокрема, такі форми господарювання, за яких володіння й розпорядження власністю перебуває в руках людей громадянського суспільства. Натомість вимоги принципу усвідомленості щодо взаємодії громадянського суспільства й держави реалізуються тоді, коли суб'єкти господарювання громадянського суспільства мають повну інформацію про зміст і спрямованість важелів економічного впливу держави. Тільки в цьому випадку вони здатні обрати той спосіб господарської поведінки, який найбільшою мірою відповідатиме їх цінностям і особливим економічним інтересам.

Однак, життєдіяльність людей у суспільстві не зводиться лише до реалізації їх особливих економічних інтересів. На першому місці, як засвідчує аналіз, відтворення цілісних соціальних якостей людей як суб'єктів соціально-політичної діяльності, що знаходить своє відображення в змісті загальної управлінської мети суспільної системи в цілому. Отже, взаємодія людей з приводу реалізації своїх ціннісних орієнтацій та особливих цільових інтересів фактично становить сутність самоврядного порядку в соціально-політичній сфері громадянського суспільства. Завдяки взаємодії в цій сфері людина громадянського суспільства виступає не як частковий (приватний) суб'єкт економічної діяльності (наприклад, як економічна людина), а вже як цілісний суб'єкт управління (тобто як політична людина). При цьому основними формами самоврядного порядку громадянського суспільства в соціально-політичній сфері є самодіяльні утворення громадян соціально-політичного спрямування. За своєю суттю ці утворення є головним інструментом реалізації громадянським суспільством своїх політико-державницьких функцій, тобто основним джерелом формування держави як ключового соціального інституту такого суспільства.

Звідси випливає, що цільові соціально-політичні утворення (які забезпечують реалізацію загального інтересу) мають акумулювати в собі ціннісні орієнтації та особливі інтереси, принаймні більшості людей як членів суспільства. Отже, взаємодія цих орієнтацій та інтересів не може мати локального, тобто групового, характеру, а має поширюватися на всю суспільну систему, що вимагає залучення до процесу ухвалення цільових управлінських рішень більшості людей як громадянських членів суспільства. Це стає можливим лише завдяки подвійній ролі, яку цільові соціально-політичні утворення відіграють у процесі ухвалення управлінських рішень. З одного боку, ці соціально-політичні утворення виступають інструментом формування конкретного змісту загальної управлінської мети й у цьому контексті вони є формою продукування, акумуляції та організації відповідних ідей та інтересів людей. А з іншого боку, ці утворення виступають засобом реалізації принципу добровільності, завдяки якому забезпечується необхідна відповідність загальної управлінської мети (загального інтересу) особливим інтересам людей. Звідси випливає, що чим менше різних цільових соціально-політичних утворень у суспільстві, а також чим менше відрізняються сформовані ними загальносуспільні цілі, тим меншою мірою реалізується принцип добровільності при їх формуванні.

При цьому тип самоврядного порядку громадянського суспільства в соціально-політичній сфері (в основі якого лежить такий механізм ухвалення управлінських рішень) М. Полані називає “спонтанним” або “поліцентричним”. Цей механізм він розуміє як певний самоврядний порядок, за якого безліч елементів адаптуються один до одного в межах загальної системи правил, де водночас кожний елемент діє незалежно один від одного [13, с. 139–140]. У межах певної сукупності правил, підкреслює інший до-

слідник В. Остром, певні особи, які наділені правом самостійного ухвалення рішень, вільні переслідувати й свої власні інтереси, не виходячи при цьому за ті рамки, що окреслені діючими правилами [9, с. 256]. Цей самоврядний механізм ухвалення цільових управлінських рішень, як показує аналіз, ґрунтується, власне кажучи, на принципі збалансованого пріоритету. Як бачимо, цільові соціально-політичні утворення виступають безпосереднім самоврядним механізмом громадянського суспільства, який забезпечує здатність останньому виступати в ролі вирішального суб'єкта управління стосовно держави. Прикладом таких цільових соціально-політичних утворень у сучасних суспільних системах є, насамперед, політичні партії, профспілки, громадські об'єднання, рухи тощо.

Необхідно підкреслити, що в тоталітарній системі управління ціннісні орієнтації та особливий інтерес індивіда не може сформуватися, оскільки він постійно придушується. В авторитарній системі цей інтерес уже починає виявлятися, але тут він замкнений у межах корпорації, тобто є вторинним і зорієнтованим, насамперед, на корпорацію, належність до якої власне й визначає можливість його реалізації. Проте зовсім інша картина спостерігається в демократичній системі, де становище суспільної залежності індивідів, широкий масштаб їх взаємодії, а також різноманітні самодіяльні соціальні утворення, що виникають у межах громадянського суспільства, дають змогу кожному індивіду не тільки сформувавши свої ціннісні преференції та особливі інтереси, а й більш свідомо визначати себе стосовно інших індивідів. Це вказує на те, що й у демократичній системі ціннісні преференції та особливі інтереси стають за своєю формою загальносуспільними. Однак, їх реалізація залежить не стільки від власного вибору самого індивіда, скільки від його спільних дій з іншими індивідами.

Таким чином, у демократичній системі основним засобом реалізації ціннісних орієнтацій і особливих інтересів кожного індивіда є зменшення їх суспільної залежності від інших індивідів, а водночас і збільшення суспільної залежності останніх стосовно нього. І хоча в основі суперечностей громадянського суспільства лежать особливі цінності та інтереси людей, ці суперечності виявляються, як правило, не на рівні окремих індивідів. Окремі індивіди, перебуваючи в суспільній залежності, не здатні перерозподілити цю залежність на свою користь через незначну концентрацію влади, що перебуває в їхніх "руках". Такими можливостями перерозподілу суспільної залежності володіють лише самодіяльні соціальні утворення громадянського суспільства, які мають не тільки відповідну організаційну структуру, а й необхідну концентрацію соціально-економічної або соціально-політичної влади в своїх руках. Завдяки цьому основна гострота суперечок і конфліктів громадянського суспільства зосереджена не на рівні окремих носіїв первинних інтересів (тобто окремих індивідів), а на рівні вторинних їхніх носіїв (тобто на рівні самодіяльних соціальних утворень), основу яких становить групова природа. Отже, не тільки відтворення, а й спрямованість розвитку

самоврядного порядку взаємодії людей у громадянському суспільстві визначається, насамперед, способами розв'язання суперечностей, що виникають між самодіяльними соціальними утвореннями.

Натомість, природа соціально-політичних утворень громадянського суспільства (незважаючи на їхню специфіку) є такою самою, що й природа соціально-економічних утворень. В основі діяльності соціально-політичних утворень так само лежать ціннісні орієнтації та групові інтереси, які вони “прагнуть” реалізувати в першу чергу. Тому діяльність соціально-політичних утворень, на наш погляд, можна пояснити за допомогою механізму організаційної взаємодії продавця й покупця, який у цьому контексті має вже не економічний, а політичний зміст. Для отримання максимальної вигоди зі свого політичного становища соціально-політичні утворення теж використовують стратегію монополізації, тільки не ринку, а суспільної влади. У США, наприклад, такі стратегії, на думку того ж В. Острома, були досить успішно реалізовані в період “політики партійних машин” і “правління партійних босів” [9, с. 271–272]. Інша причина несамодостатності ціннісного потенціалу самоврядних механізмів громадянського суспільства для розв'язання суперечностей полягає в тому, що управлінський вплив соціально-політичних утворень на стан самоврядного порядку не може бути реалізований безпосередньо. Тобто з політичної точки зору цей вплив є несамодостатнім, на відміну від економічної самодостатності продавця. Адже продавець взаємодіє з іншим продавцем і покупцем тільки з приводу реалізації своїх особливих цінностей та економічних інтересів, тому всі етапи процесу ухвалення управлінських рішень – від їх підготовки до контролю за їхнім виконанням – здійснюються ним самим. Така управлінська практика, як показує аналіз, є характерною для будь-якого приватного підприємства.

Будь-яке соціально-політичне утворення взаємодіє з іншими подібними структурами не з приводу реалізації своїх ціннісних орієнтацій та особливих інтересів, а з приводу реалізації загальних цінностей та інтересів суспільної системи в цілому, тобто з приводу формування загальної управлінської мети суспільного розвитку. При цьому сам процес формування змісту загальної управлінської мети здійснюється в рамках соціально-політичного утворення, а вже реалізація цієї мети вимагає відповідних управлінських засобів, якими це утворення не володіє. Звідси випливає, що самі по собі самоврядні механізми розв'язання суперечностей громадянського суспільства не здатні забезпечити “автоматичне” відтворення самоврядного порядку організаційної взаємодії в цьому суспільстві, оскільки вони не здатні перешкоджати “зрощуванню” особливих групових інтересів не тільки соціально-економічних, а й соціально-політичних утворень. Тобто ці механізми не здатні протистояти прагненню цих соціальних утворень до монополізму.

Однак такою здатністю, як показує аналіз, володіє державна влада. Але цією здатністю не можуть бути наділені соціально-політичні утворення громадянського суспільства, оскільки кожне з них є носієм однієї з багатьох

суспільних цілей. Крім цього, соціально-політичні утворення відображають особливий погляд на можливий спосіб реалізації суспільних цілей лише однієї з багатьох соціальних груп суспільства. Водночас загальносуспільна мета (яка є відображенням різноманітних цінностей та інтересів індивідів і соціальних груп громадянського суспільства) формується на принципах добровільності та усвідомленості в результаті взаємодії багатьох суспільних цілей. Отже, управлінський вплив держави, в основі якого лежить, як правило, примус, не відповідає цим принципам. Тому механізми реалізації загальної управлінської мети і механізми розв'язання суперечностей між особливими ціннісними преференціями та інтересами індивідів і соціальних груп (які спрямовані на відтворення й розвиток самоврядного порядку громадянського суспільства) не можуть знаходитися тільки всередині громадянського суспільства. Ці механізми, як показує аналіз, з'являються у формі певного інституціонального соціально-політичного утворення (тобто держави), в якій громадянське суспільство делегує право на ухвалення цільових управлінських рішень, обов'язкових для виконання всіма соціальними суб'єктами в межах певної суспільної системи.

Таким чином, необхідність реалізації цільових управлінських рішень, з одного боку, а також відсутність засобів для їх реалізації в межах самого громадянського суспільства – з іншого, вимагає не тільки визначення в цій суспільній системі спеціального соціально-політичного утворення, а й наділення його відповідними державницько-владними функціями. Це говорить про те, що соціально-політичні утворення громадянського суспільства є певним соціальним “матеріалом” для розбудови інституту держави як такої.

Водночас є незрозумілим, в якому саме випадку цей соціальний “матеріал” стає основою для відтворення соціально-управлінського порядку організаційної взаємодії людей в демократичній системі управління? Аналіз показує, що відтворення соціально-управлінського порядку громадянського суспільства вимагає, щоб таке спеціальне соціально-політичне утворення володіло, як правило, подвійною природою. По-перше, щоб воно включало в себе людей громадянського суспільства (як виразників загальних інтересів та ціннісних орієнтацій), які б виділялися зі складу цього суспільства і наділялися відповідними державними повноваженнями і владними функціями. У результаті – ці люди громадянського суспільства стають уже людьми держави, тобто представниками державної влади. А по-друге, щоб люди, які володіють державними повноваженнями і владними функціями, були залежними від людей громадянського суспільства. Тобто завдяки цій залежності люди громадянського суспільства набувають здатності справляти вплив на людей держави (представників державної влади) для реалізації своїх ціннісних орієнтацій та особливих інтересів. При цьому наявність інших потенційних загальних цілей у громадянському суспільстві є також вагомою підставою для здійснення такого впливу на людей держави [14, с. 29].

Аналіз також показує, що люди держави (тобто представники державної влади – суб'єкти державного управління) для реалізації своїх ціннісних орієнтацій та особливих інтересів завжди прагнуть до розширення своїх владних повноважень і можливостей стосовно визначення становища людей громадянського суспільства, що тим самим призводить до “руйнування” останнього. Але громадянське суспільство, щоб запобігти цим тенденціям, здатне захистити себе від руйнівних впливів людей держави шляхом обмеження їх управлінських функцій і владних повноважень як суб'єктів державного управління. При цьому обмеження ролі держави (як суб'єкта управління) з боку громадянського суспільства призводить до певних наслідків: по-перше, це обмеження зменшує концентрацію й масштаб управлінського впливу дужої держави на людей громадянського суспільства, а по-друге, воно дає можливість відокремити соціально-економічну владу від адміністративно-державної влади, створюючи таким чином певний баланс влади в суспільній системі.

Причому цей баланс влади виявляється не тільки безпосередньо – через взаємну компенсацію сили управлінського впливу громадянського суспільства та держави, а й опосередковано – через зміну спрямованості ціннісних орієнтацій та особливих інтересів людей, тобто об'єкта їх реалізації. Зменшення концентрації влади “в руках” людей держави (суб'єктів державного управління) означає обмеження їхніх можливостей для реалізації своїх групових та індивідуальних інтересів. І навпаки, збільшення концентрації влади “в рамках” людей громадянського суспільства (тобто “в руках” його соціально-економічних і соціально-політичних утворень) приводить до того, що ці соціальні утворення стають переважною мірою об'єктами реалізації ціннісних орієнтацій та особливих інтересів людей. Тобто держава в цьому випадку припиняє виконувати роль єдиного об'єкта реалізації ціннісних орієнтацій та особливих інтересів людей, а громадянське суспільство, навпаки, стає переважним об'єктом реалізації ціннісних орієнтацій та особливих інтересів не тільки людей громадянського суспільства, а й людей держави. Завдяки обмеженню ролі держави як суб'єкта управління створюються ефективні запобіжні соціально-управлінські механізми, які захищають громадянське суспільство від руйнівних тенденцій [14, с. 30].

Таким чином, обмеження концентрації влади в “руках” людей держави зменшує їх “спокусу” до задоволення своїх ціннісних орієнтацій та особливих інтересів, однак збільшує цю “спокусу” в людей громадянського суспільства. Загальновідомо, що кар'єра державного службовця в розвинутих демократичних країнах не є найпривабливішою через тимчасовість його соціального становища, яке постійно здійснюється завдяки демократичним виборам, а також унаслідок значно меншого рівня оплати праці порівняно з управлінським персоналом бізнесових організацій.

Висновки. Соціологічне обстеження ціннісного потенціалу самоврядних механізмів організаційної взаємодії людей у громадянському суспільстві дає змогу сформулювати такі висновки:

1. У становленні та розвитку демократичної системи управління визначальну роль відіграють самоврядні засади взаємодії людей громадянського суспільства, які забезпечують здатність останнього виступати в ролі суб'єкта самоврядування. Побудова самоврядного порядку взаємодії людей в громадянському суспільстві базується на принципах добровільності й усвідомленості. За своїм змістом самоврядний порядок являє собою сукупність способів взаємодії особливих і загального інтересів індивідів і соціальних груп у межах відносно відокремлених самодіяльних соціальних утворень громадянського суспільства.

2. Визначальними формами організації взаємодії людей у демократичній системі управління є самодіяльні соціально-економічні й соціально-політичні утворення, що виконують функції виявлення, відображення, узгодження, реалізації, захисту та впливу ціннісних орієнтацій й особливих інтересів людей громадянського суспільства. Соціально-економічні утворення забезпечують здатність громадянського суспільства до здійснення управлінського впливу, а соціально-політичні утворення – безпосередньо виробляють та здійснюють управлінський вплив заради досягнення загальної управлінської мети.

3. Самоврядні механізми взаємодії людей громадянського суспільства не є самодостатніми, щоб забезпечити його стале відтворення. Тому всередині громадянського суспільства формується спеціальний соціальний інститут держави як необхідний елемент механізму узгодження особливих та загального інтересів індивідів і соціальних груп, а також як інструмент організації їхнього самовпливу для реалізації своїх ціннісних орієнтацій та особливих інтересів. Спеціальним соціальним “матеріалом” для побудови інституту держави, а водночас і посередницьким механізмом між державою й громадянським суспільством, є його самодіяльні соціально-політичні утворення.

4. Особлива роль демократичної держави й тих владних ресурсів, якими вона наділяється громадянським суспільством для здійснення своєї управлінської ролі, визначають її подвійну природу, оскільки держава як спеціальне соціально-політичне утворення несе в собі здатність не тільки сприяти розвитку громадянського суспільства, але й сприяти його руйнуванню. Причому суспільнотворчі чи руйнівні властивості демократичної держави залежать, як правило, від обсягу владних повноважень і змісту управлінських функцій, якими вона наділяється з боку громадянського суспільства і які визначаються сформованим порядком організаційної взаємодії керуючих суб'єктів у демократичній системі соціального управління.

Список використаної літератури

1. Карпичев В. С. Организация и самоорганизация социальных систем / В. С. Карпичев. – Москва : РАГС, 2001. – 126 с.
2. Туленков М. В. Соціально-економічний порядок організаційної взаємодії в системі соціального управління / М. В. Туленков // Науковий часопис НПУ імені

М. П. Драгоманова : зб. наук. праць. Серія № 11. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – С. 141–163.

3. Российская социологическая энциклопедия / под общ. ред. Г. В. Осипова. – Москва : ИНФРА М–НОРМА, 1999. – 672 с.

4. Теория управления: социально-технологический подход : энцикл. словарь / под ред. В. Н. Иванова, В. И. Патрушева. – Москва : Муниципальный мир, 2004. – 672 с.

5. Токвиль А. Демократия в Америке / А. Токвиль. – Москва : Прогресс, 1992. – 286 с.

6. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. – Москва : Прогресс, 1990. – 468 с.

7. Truman D. The Governmental Process. Political interests and public opinion / D. Truman. – New York, 1969. – P. 38–62.

8. Дарендорф Р. Дорога к свободе: демократизация и ее проблемы в Восточной Европе / Р. Дарендорф // Вопросы философии. – 1990. – № 9. – С. 48–76.

9. Остром В. Смысл американского федерализма / В. Остром. – Москва : Прогресс, 1989. – С. 256, 271–272.

10. Рисмен Д. Некоторые типы характера и общество / Д. Рисмен // Социс. – 1993. – № 3–5. – С. 32–48.

11. Туленков М. В. Організаційна взаємодія в демократичній системі соціального управління / М. В. Туленков. – Київ : ІПК ДСЗУ, 2007. – 102 с.

12. Olson R. The Logic of Collective Action in Soviet-type Societies / R. Olson // Journal of Soviet Nationalities. – 1990. – № 1. – P. 54–78.

13. Polanyi M. The Logic of Liberty: Reflections and Rejoinders / M. Polanyi. – Chicago, 1951. – P. 118–146.

14. Protro J. W. Fundamental Principles of Democracy: Bases of Agreement and Disagreement / J. W. Protro, C. M. Grigg // Journal of Politics. – 1960. – № 2. – P. 16–36.

15. Туленков М. В. Ціннісні преференції студентської молоді у транзитивному суспільстві / М. В. Туленков, Т. О. Вербецька // Молодіжна політика: проблеми та перспективи : зб. наук. пр. / ред. С. Щудло, П. Длугош. – Дрогобич ; Жешув : Трек ЛТД, 2015. – Вип. 6. – С. 44–51.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2015.

Туленков Н. В., Вербецькая Т. А. Ценностный потенциал самоуправляющихся принципов гражданского общества

В статье с позиций социологического подхода анализируется ценностный потенциал самоуправляющихся основ организационной упорядоченности гражданского общества, а также обосновываются пути его воспроизводства и развития на современном этапе общественных преобразований.

Ключевые слова: ценности, ценностный потенциал, организационная упорядоченность, гражданское общество.

Tulenkov M., Verbetska T. Value Potential Self-Governing Principles of Civil Society

In article from positions of sociological approach analyzes the value potential of organizational principles of self-ordering of civil society and justified ways to reproduction and development at the present stage of social transformation.

The problem of self-value potential of social systems is the subject of many research disciplines, including social science. The latter, in particular, interested in both aspects of the social value of people and self-ordering mechanisms of social systems in general. Analysis of recent research shows that the study of value preferences of social order as a condition of matter organized experienced last significant evolution – from finding equilibrium constants

and sustainability of social order – to realize the role of its dynamic factors is a prerequisite for self-organization and self-development of social systems in the world today. However, you can state that values the principles of self-organization of social ordering systems require a more thorough and objective sociological study of theoretical justification.

Value potential organizational principles of self-ordering of social systems, as the analysis, appears crucial prerequisite for the organization, reproduction and interaction of individuals and social groups in civil society. In this regard, the main purpose of this paper is to determine the nature, role and value properties of Preferences self-organizational mechanisms of ordering of civil society and the ways of their further development in the context of social transformation.

Key words: *value, value potential, organizational ordering of civil society.*